

AYNÎ'NİN “UMDETÜ'L-KÂRÎ”DE HANEFÎLERİN AMEL ETMEDİĞİ HADİSLERİ YORUMLAMA YÖNTEMİ (KİTÂBÜ'S-SALÂT ÖRNEĞİ)

Erdiñ AHATLI*
Merve COŞKUN**

Öz

Hanefîler'in, Kur'an'dan sonra en güvenilir kaynak olarak kabul edilen Buhârî'nin *Sahih*'inde yer alan bazı hadislerle amel etmemeleri, onların hüküm verirken hadise yeterince müracaat etmedikleri yönündemaruş kaldıkları eleştirilerin kuvvet kazanmasına sebep olmuştur. Bu makalede, ömründe iki kez Hanefî baş kadılığı yapmış olan Aynî'nin hem fakih hem muhaddis kimliğiyle söz konusu hadislerle yaklaşımı, Buhârî şerhi olan *Umdetü'l-kârî*'nin “Kitâbü's-Salât” bölümü esas alınarak tetkik edilmiş ve bu hadisleri yorumlama yöntemi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Aynî'nin açıklamaları doğrultusunda Hanefîler'in, ilgili hadisleri amel dışı bırakma sebepleri irdelenmiş, onların hadis terki ve tercihinde bazı kriterleri esas aldıkları saptanmış ve terk ettikleri çoğu hadise karşılık kriterlerine uyan başka hadislerle amel ettikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla Hanefîler'e yöneltilen söz konusu eleştiriler onların değişik nassların kullanımından kaynaklanan değerlendirme farklılıklarından neşet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aynî, Umdetü'l-kârî, Hanefî, Buhârî, Amel, Hadis, Yöntem

Al-'Aynî's Interpretation of Prophetic Sayings (Aḥādīth) out of Practice of Ḥanafīs in “Umdat al-Qārī” (The Example of Kitāb al-Ṣalāt)

Abstract

Hanafīs did not apply some of the hadīth included in *Sahih al-Bukhari* which is recognized by the overwhelming majority of Muslims to be the most trusted collection of reports of the Sunnah of the Prophet (pbuh). This fact caused them to be exposed to more criticism. In this paper, we dealt with the approaches to the hadīth as well as interpreting method that is adopted by al-'Aynī as a fiqh and hadīth scholar who was twice in charge of the position of chief judge in his lifetime. By doing this, we predicated on the chapter Kitāb al-Ṣalāt of his book *Umdat al-Qārī Sharh Sahīh al-Bukhārī*. In this context, we also studied within the framework of al-'Aynī's statements the reason why Hanafīs did not employ some hadīth in their method of deduction. Through this, we detected that they observed some criteria on ignoring or keeping the hadīth reports; so that they put some reports into practice while leave others. Therefore, the criticism directed towards Hanafīs was a result of their different viewpoint about utilizing alternative arguments.

Keywords: al-'Aynī, Umdat al-Qārī, Ḥanafī, al-Bukhārī, Practice, Ḥadīth, Method

Giriş

Tam adı Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. el-Hüseyn b. Yûsuf b. Mahmûd olan Aynî 762/1360 senesinde Antep'te

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (eahatli@sakarya.edu.tr; eahatli@gmail.com)

** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi (merve.ozdemir.90@gmail.com)

doğmuştur.¹ Doğduğu bu şehre nispetle kendisine el-Aynî denilmiş ve böylece meşhur olmuştur. Babası Kâdî Şihâbuddîn Ahmed ve Antep'teki diğer hocalardan dersler alan Aynî'ye kendi beldesindeki hocalar yeterli gelmemiş ve ilim talebiyle başka şehirlere gitmiştir. Tahsil, talim ve telif zamanlarının büyük kısmını Mısır'da geçirmiştir.² Birçok hocadan farklı alanlarda çok sayıda kitap okumuştur. Okuduğu kitaplardan kendisinin çok yönlü bir ilmî derinliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.³ Aynî, dinî ilimlerin muhtelif dallarında pek çok eser telif etmiştir. Öyle ki onun hakkında, 'Kitaplarının çokluğu bakımından kendi zamanında İbn Hacer dışında kimse ona yetişemedi' denilmiştir.⁴ Müellif, dolu dolu geçen bir ömrün ardından doksan bir yaşında, 4 Zilhicce 855/1451 gecesi Kâhire'de vefat etmiş, Ezher Camii'nde cenaze namazı kılınmış ve evinin yanında yer alan kendi yaptırdığı medreseye defnedilmiştir.⁵

Aynî'nin en meşhur eserlerinden biri olan Buhârî şerhi *Umdetü'l-kârî*,⁶ öğrencisi Sehâvî'nin (ö.902/1497) de belirttiği gibi hacimli bir şerhtir.⁷ Diğer şârihlerin eserlerini karışık bir şekilde yazmalarının aksine müellif bu eseri sistematik bir biçimde telif etmiştir. Bir hadisi şerh ederken hadis ile bâb başlığı arasındaki irtibatı açıklamış, senedin inceliklerini zikretmiş, hadisin geçtiği diğer eserleri veya *Sahîh*'te yer aldığı bâbları göstermiş, kelime anlamlarını vermiş ve son olarak da hadisten çıkarılabilecek şer'î ve ahlakî

- 1 Aynî, *es-Seyfü'l-mühennem fi sîrati'l-Meliki'l-Müeyyed*, (Kâhire: Dârü'l-kâtibü'l-Arabî, 1967), Mukaddime, 1.
- 2 Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri (1299-1915)* (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1: 252.
- 3 Hocaları ve okuduğu kitaplar hakkında bkz. Aynî, *es-Seyfü'l-mühennem*, Mukaddime, ٤-٥.
- 4 Aynî, *es-Seyfü'l-mühennem*, Mukaddime, j. Bkz. Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'* (Beirut: Dârü'l-cil, 1412/1992), 10: 133; Sehâvî, *et-Tibru'l-mesbûk fi zeyli's-Sülûk*, thk. Lebîbe İbrahim Mustafa (Kâhire: Dârü'l-kütüb ve'l-vesâiku'l-kavmiyye, 1426/2005), 3: 145.
- 5 Ayrıntılı bilgi için bkz. Aynî, "Mukaddime" *es-Seyfü'l-mühennem* içinde; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 10: 131-135; Sehâvî, *et-Tibru'l-mesbûk*, 3: 140-148; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât* (Beirut: Dârü'l-fikr, 1979), 2: 275-276; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb* (Dimeşk-Beirut: Dâru İbn-i Kesîr, 1993), 9: 418-420; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn terâcîmü musannifi'l-kütübü'l-Arabiyye* (Beirut-Lübnan: Dâru İhyâ-i türâsi'l-Arabî, (t.y)), 12: 150; Âdile Âbidin, "Aynî'nin İkdü'l-Cümân Fî Târîhi Ehli'z-Zemân Adlı Tarihinde Osmanlılara Ait Verilen Malumatın Tetkiki", *Tarih Semineri Dergisi* (İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 1938), 2: 117-134; Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Müerrihûn fi Mısır* (Kâhire: Matbaatü'l-cenne, 1954), 20-21; *Gaziantep İl Yıllığı 1968* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1969), 168; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 252-253; Ziriklî, *el-A'lâm* (Beirut-Lübnan: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 2002), 7: 163; Marçais, "Aynî", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1979), 2: 70-72; Ali Osman Koçkuzu, "Bedreddin Aynî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 4 (İstanbul: TDV Yay., 1991), 271; Talat Sakallı, *Aynî ve Hadis Yorumu/Şerh Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 49-54.
- 6 Yazmaları için bkz. Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, trc. Abdulhalîm Neccar (Kâhire: Dârü'l-maârif bi Mısır, 1974), 3: 170.
- 7 Sehâvî, *et-Tibru'l-mesbûk*, 3: 146.

hükümleri açıklamıştır.⁸Aynî Hanefilerin amel etmediği bazı hadisleri, bâb başlığıyla irtibatını açıkladığı kısımda yorumlamış, çoğu zaman da hadisten çıkarılacak hükümler bahsinde irdeleyerek Hanefilerin gözünden söz konusu hadisi değerlendirmiş ve kendi hükümlerine dayanak olan hadisi/hadisleri zikretmiştir. Öte yandan Hanefilere yöneltilen eleştirilere ayrı ayrı cevap vererek eleştirilerin yersiz olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu makalede Buhârî'nin *Sahîh*'i merkezinde Hanefilerin, amel etmedikleri hadisleri hangi gerekçelerle terk ettiklerinin, "Kitâbü'-Salât" kapsamında Aynî'nin yorumuyla ortaya konulması amaçlanmaktadır. Dinin direği olarak büyük öneme sahip olmasının yanı sıra en sık tekrarlanan ibadet olan namazla ilgili bazı meselelerde, uygulamada mezhepler arasında ihtilaflar olduğu malumdur. Söz konusu ihtilaflar nedeniyle, Hanefilerin Buhârî'nin *Sahîh*'indeki hadislere mukabil hangi hadisleri dayanak olarak alıp amel ettiklerinin tespitinin ehemmiyet arz etmesi sebebiyle araştırma "Kitâbü'-Salât" özelinde yapılacaktır. Bu çerçevede Aynî'nin bakış açısıyla Hanefilerin *Sahîh*'teki hadislerle amel etmeme sebepleri tetkik edilecek, bu sebeplere birer başlık tayin edilecek ve her bir başlığa birer örnek verilmek suretiyle konu aydınlatılmaya çalışılacaktır. Ayrıca okuyucuya bilgileri kaynağında görüp meseleyi daha geniş inceleme imkânı vermesi bakımından *Umdé*'de yer alan hadis ve nakillerin kaynaklarına ulaşılabilecek ve dipnotta ilgili kısmın *Umdé*'deki yeri gösterildikten sonra ulaşılan diğer kaynaklara da atıflarda bulunulacaktır.

Araştırma sonucunda, Hanefilerin *Sahîh*'te yer aldığı hâlde amel etmedikleri hadisleri Aynî'nin hangi kriterlerle değerlendirmeye tâbi tuttuğu tespit edilecek ve konu örneklerle izah edilmeye çalışılacaktır. Böylece mezhep görüşlerinde hadislere çok yer vermedikleri için eleştirilen Hanefilerin, söz konusu eleştirileri gerçekten hak edip etmedikleri biraz daha netleşmiş olacaktır. Buna göre söz konusu kriterleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Sahâbe mukayesesi, râvi cerhi/ta'dîli, nesih, mantık yürütme-kıyas yapma, ayetin hükmünü önceleme, sahâbe veya tâbiûnun amelinden hüküm çıkarma, kelime anlamından hüküm çıkarma, mevkûf habere muhalif olan başka bir rivayetten hüküm çıkarma.

Çalışmaya sayısal veri yönünden bakıldığında Hanefilerin Kitâbü'-Salât'ta amel etmedikleri hadislerin en yoğun olduğu kısmın Kitâbu'l-Ezân'ın içinde yer alan Ebvâbu sıfatı's-salât bahsi olduğu, Kitâbu's-Sehv'de yalnızca iki, Kitâbu'l-İstiskâ, Kitâbu't-Teheccüd ve Kitâbu Fazli's-salât fî mescidi Mekke ve'l-Medîne bahislerinde yalnızca bir hadisin yer aldığı görülmüş, Kitâbu'l-Amel fi's-salât bahsinde ise Hanefilerin amel etmediği hiçbir hadisin bulunmadığı mütâlaa edilmiştir.

8 Marçais, "Aynî", 2: 71.

1. Aynî'nin Hanefîlerin Amel Etmediği Hadisleri Yorumlama Yöntemi

Bilindiği gibi Hanefîler yüz yıllardır hadisle amel hususunda eleştiriye maruz kalmışlar ve mezhep görüşlerinde yeterince hadisten istifade etmedikleri şeklindeki söylemlerle karşılaşmışlardır. Bu eleştiri haklı bir yargılama mıdır yoksa onlara karşı beslenen bir sû-i zandan mı ibarettir? Elbette ki bu sorunun cevabı makalenin boyutunu oldukça aşacak genişliktedir. Bu sebeple konuyla ilgili olarak kısaca, daha önce yapılan Ebû Hanîfe'nin hadisçiliği ve Hanefî mezhebinin hadis değerlendirme metodunu inceleyen bir araştırmada varılan sonuca atıfta bulunmanın uygun olacağı kanaatindeyiz. Söz konusu araştırmada Ebû Hanîfe'yi hadisçiliği yönünden cerh edenler ve onu, sahih hadise muhalefet ve zayıf hadisle amel ettiği gerekçesiyle tenkit edenlerin genellikle kendisinden çok sonra yaşamış hadisçiler olup dayandıkları ölçülerin de yine Ebû Hanîfe'den en az bir asır sonra gelmiş hadisçilerin tespit ettikleri kriterler olduğu ifade edilmiş, Ebû Hanîfe gibi bir İslam âliminin, nispeten erken bir devirde hüküm istihsalı için tercih edip kullandığı hadislerin, sadece, daha sonra tespit edilmiş kriterlere uymadığı gerekçesiyle zayıf sayılmasının, kabul edilebilecek bir husus olmadığı dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra hadislerin sıhhatinin tespitinde, Hz. Peygamber'e yakınlığın önemli bir faktör olduğuna değinilmiş ve bu açıdan bakınca Ebû Hanîfe'nin kendinden sonra gelmiş birçok hadisçiden daha şanslı bir durumda olduğuna dikkat çekilmiştir.⁹ Nitekim bu çalışmada da anılan araştırmada zikredildiği gibi kendisinden çok sonra yaşamış bazı hadisçiler tarafından tenkit edildiğini destekler mahiyette bazı ifadeler gözlenmiştir. Örneğin bir yerde Dârekutnî'nin (ö. 385/995) Ebû Hanîfe'ye "zayıf" diyerek onu eleştirdiği görülmüştür.¹⁰ Buna karşılık Aynî'nin Dârekutnî'yi edepsizlikle suçlayarak taassuba varan ifadelerle mezhep imamını savunduğu görülmüştür.¹¹

Çalışmanın genelinden de diğer mezhep imam ve müntesipleri tarafından Hanefîlerin eleştiriye tabi tutulduğu ve hadisle amel etmedikleri izleniminin uyandırılmaya çalışıldığı anlaşılabilir. Buna mukabil gerek Hanefîlerin dayandığı sahih hadisleri zikretme, gerek karşı görüşün dayandığı hadislerin mensûh olduğunu açığa çıkarma veya senedindeki noksanlıkları dile getirme şeklinde olsun Aynî'nin verdiği cevaplar kafalardaki soru işaretlerini giderecek mahiyettedir. Bu cevaplar Ebû Hanîfe'nin hadis ilmine olan vukûfiyetini ve hem Ebû Hanîfe'ye hem de mezhebine yapılan eleştirilerin genellikle haksız yargılamalar olduğunu kanıtlar niteliktedir.

9 İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: DİB Yay., 1994), 268.

10 Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Sıtkı Cemil Attar (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-fikr, 1426/2005), 4: 449.

11 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 449.

Araştırmada Aynî hakkında dikkat çeken birkaç hususa kısaca değinmek yararlı olacaktır. Bu hususlar şöyle sıralanabilir: Ekseriyetle Ebû Hanîfe'nin görüşlerini benimseyen Aynî'nin ender de olsa onun aksine görüş bildirdiği göze çarpmıştır. Örneğin kadınların teşehhüdde erkeklerin oturduğu gibi oturmasına hükmeden Ebû Hanîfe'ye¹² karşı Aynî, kadınların teverruk şeklinde oturmaları görüşünü beyan etmiştir.¹³ Aynî'nin zaman zaman farz-vacip ayrımı gibi mezhebindeki kavramsal farklara temas ettiği,¹⁴ mürselin hücciyeti¹⁵ ve biri söz biri fiil olan iki rivâyetten sözün tercih edilmesi¹⁶ gibi Hanefîlerin hadis tercihinde etkili olan bazı unsurlara yer verdiği görülmüştür.

Bu açıklamaların ardından Aynî'nin, Hanefîlerin amel etmediği bir hadisi şerh ederken takip ettiği yöntemi ele almak yerinde olacaktır. O, söz konusu hadisle amel edilmeme sebeplerini çeşitli yönleriyle ele alarak ortaya koymaya çalışır. Kendisiyle aynı görüşte olmayanların delillerini sunan şârih, genellikle bu delilleri tek tek eleştirip kendi dayanaklarını öne çıkarır. Bunu yaparken birçok kriteri göz önünde bulundurur. Aşağıda Aynî'nin nakil ve yorumlarıyla, Hanefîlerin dayanak olarak almadıkları hadisleri hangi sebeplerle terk ettiklerine ve buna karşılık kendi dayandıkları hadisleri hangi yönlerden tercih ettiklerine, yaptığımız araştırma sonucu belirlediğimiz başlıklar hâlinde yer verilecektir. Her bir başlığa ise örnek olarak birer hadis zikredilecektir. Burada dikkat edilecek husus, genellikle bir hadisin tek bir kriterle değil birçok kriterle tenkite tâbi tutulması sebebiyle aynı hadisin birkaç farklı başlıkta yer alabilmesidir. Bu durumda bir hadis Hanefîlerin amel etmeme sebeplerini içeren başlıklardan yalnızca birinde açıklanırken, ilgili diğer başlıkların dipnot kısımlarında da zikredilmiştir.

1.1. Müteâriz Hadisler Arasında Tercih Sebebi Olan Kriterler

1.1.1. Sahâbe Mukayesesi

Şârih, teâruz hâlindeki iki hadisten birini tercih ederken bazen bu hadisleri rivâyet eden sahâbîleri mukayese etme yoluna gitmiş ve sahâbînin Hz. Peygamber'le birlikte ne kadar zaman geçirdiği, fıkıh bilgisi gibi bazı ölçütlerle bir sahâbîyi diğerine tercih etmiştir.¹⁷

Namazda ellerin kaldırılması

12 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 571.

13 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 573.

14 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 364,405.

15 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 101.

16 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 216.

17 *Namazda ellerin kaldırılması* (4: 381) hadisinde diğer birkaç tercih sebebi yanında müellifin sahâbe mukayesesi de yaptığı ve birini diğerine tercih ettiği görülmektedir.

*Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre "Rasulullah (s.a.v) namaza başladığında ellerini omuzlarının hizasına kaldırırdı, yine rükû için tekbir getirdiğinde ve rükûdan başını kaldırdığında aynı şekilde ellerini kaldırır ve 'Allah kendisine hamd edenleri duyar. Rabbimiz! Hamd sanadır' derdi. O, secdelede bunu yapmazdı."*¹⁸

Aynî, hadisten çıkarılan hükümler bahsinde, mezkûr hadisi fikhî açıdan enine boyuna incelemiş ve konuyu altı madde hâlinde açıklamıştır. Onun, namaza başlarken ellerin kaldırılması, ellerin kaldırılma vakti, nereye kadar kaldırılacağı, imamın tesmî' ve tahmîdi¹⁹ birleştirmesi ve secdeye inip kalkarken ellerin kaldırılmaması şeklinde maddeleştirdiği bu hükümlerden konumuzu ilgilendireni, rükû tekbirinde ve rükûdan başını kaldırırken ellerin kaldırılmasını açıklayan dördüncü vecihtir.²⁰

İlgili konuda şârih öncelikle Şâfiî (ö.204/820) ile Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) ve kendisinden gelen bir rivayette Mâlik b. Enes'in (ö.179/795)rükû'a inip kalkarken ellerin kaldırılacağı görüşünü benimsediğini nakletmiştir.²¹ Ardından Buhârî'nin (ö.256/870) de görüşüne değinmiş ve onun *Raf'u'l-yedeyn fi's-salât* kitabında sahâbeden on dokuz kişiden rükûda ellerini kaldırdıklarının rivâyet edildiğini belirtip bunların çoğunu saydığını zikretmiştir.²² Bununla birlikte müellif, Beyhakî (ö.458/1066) ve İbnü'l-Esîr (ö.630/1233) gibi bazı âlimlerin, konuyla ilgili hadisleri nakledenlerin sayısını artırdığını ve bu sayının otuz küsürlere çıktığını dile getirmiştir.

Bütün bunları zikrettikten sonra şârih, Ebû Hanîfe'nin (ö.150/767) görüşünü açıklamıştır: Ebû Hanîfe ve ashabına göre namazda ilk tekbir dışında eller kaldırılmaz.²³Müellif, bunun aynı zamanda Mâlik'ten İbnü'l-Kâsım'ın rivâyeti olup mezhebin meşhur ve uygulanan görüşü olduğunu ifade etmiştir.²⁴Aynî, Tirmizî'den (ö.279/892)iktibasla sahâbe ve tâbiûnun ilim ehlinde

18 Aynî, *Umdetü'l-kârî*,4: 377; Buhârî, "Ezan", 83 (1: 241, h.no: 736).

19 *Tesmî'*, 'semiallahu limen hamideh' demektir. *Tahmîd* ise 'rabbena leke'l-hamd' demektir.

20 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 377-382.

21 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 379. Ayrıca bkz. Tirmizî, *Sünen* (Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977), 2: 37.

22 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 379. Bkz. Buhârî, *Raf'u'l-yedeyn fi's-salât* (Beirut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1996), 22-23. Buhârî mezkûr risâlesinde on yedi sahâbînin ellerini kaldırdıklarının rivâyet edildiğini belirtmiş ve isimlerini saymıştır. Aynî ise ilgili yeri on dokuz sahâbe diyeerek nakletmiştir.

23 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 379. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cessâs, *Şerhu Muhtasarı't-Tahâvî* (Beirut-Lübnan: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 1: 577, 597-607; Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beirut: Dâru'l-fikr, 1990), 2: 292-304; Abdulganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-kitâb* (Beirut-Lübnan: el-Mektebetü'l-ilmîyye, (t.y.)), 1: 71.

24 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 379. Ayrıca bkz. Mâlik b. Enes, *el-Müdevoenetü'l-kübrâ* (Beirut-Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994), 1: 165.

birden çok kişinin de bu görüşte olduğunu,²⁵ İbn Abbas'tan ise Rasulullah'ın (s.a.v) cennetle müjdelediği on kişinin de sadece namaza başlarken ellerini kaldırdıklarını²⁶ nakletmiştir. Şârih Abdullah b. Mes'ud, Câbir b. Semure, Berâ b. Âzib, Abdullah b. Ömer ve Ebû Saîd'den de bu yönde rivâyetler olduğunu söylemiş, akabinde Hanefilere göre söz konusu hükmün delillerini şöyle açıklamıştır:²⁷

1. Berâ b. Âzib hadisi: "Nebi (s.a.v) namaza başlamak için tekbir getirdiğinde başparmakları kulak memelerinin yakınında olacak şekilde ellerini kaldırırdı ve bunu bir daha tekrarlamazdı".²⁸ Bir grup, senetteki râvilerden Yezîd b. Ebî Ziyâd'ı hadisin sonundaki "bunu bir daha tekrarlamazdı" kısmında teferrüd ettiği ve kendisinden başka kimsenin bu kısmı nakletmediği gerekçesiyle cerh etmişlerdir. Şârih ise Yezîd'den başkalarının da bu kısmı rivâyet ettiğini belirtmiş, ardından *ilgili râvîyi ta'dil edenleri sayıp sika bir râvî olduğunu belirterek* eleştirileri cevaplandırmıştır.²⁹

2. Müellif, namazda rükû'a giderken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılması gerektiğini savunanların dayandıkları hadislerin mensûh olduğunu ifade etmiştir. Ona göre neshin delili Tahâvî'nin (ö.321/933) sahih isnadla naklettiği şu rivâyettir: "Mücâhid dedi ki: İbn Ömer'in arkasında namaz kıldım ve o ilk tekbir dışında namazda ellerini kaldırmadı."³⁰ Bunun üzerine Aynî, Tahâvî'nin, İbn Ömer'in Hz. Peygamber'in ilk tekbir dışında ellerini kaldırdığını görmesi³¹ ve kendisinin Peygamber'den sonra ellerini kaldırmayı terk etmesinin ancak İbn Ömer nazarında Nebî'nin fiilinde nesih olduğunun sabit olmasıyla gerçekleşebileceği yönündeki beyanını nakletmiştir.³² Ardından neshin bir diğer delilinin İbn Ebî Şeybe'nin (ö.235/849) *Musannef*'inde Mücâhid'den yaptığı "İbn Ömer'i namaza başlarken hariç ellerini kaldırırken görmedim"³³ rivâyeti olduğunu belirtmiştir. İlk tekbir dışında da ellerin kaldırılması görüşünde olanlar bu hadisin "mün-

25 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 379-380; Tirmizî, "Salât", 191 (2: 42). Tirmizî'de "من اهل العلم" ibaresi yer aldığı hâlde, Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'de bu nakli yaparken söz konusu ibareyi almadığı dikkat çekmektedir.

26 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 380. Ayrıca bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâî* (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1986), 1: 207.

27 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 380; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 2: 293-294.

28 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 380; Ebû Dâvûd, "Salât", 118(h.no: 749); Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1994),1: 224 (h.no: 1347-1348); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut-Lübnan: Dâru Kurtuba, 2006), 2: 413-415 (h.no: 2455); Beyhakî, *Sünen* (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003), 2: 110 (h.no: 2528).

29 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 380; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 2: 295-296.

30 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 380; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 225 (h.no: 1357).

31 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 380; Beyhakî, *Sünen*, 2: 102 (h.no: 2506).

32 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 380; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 225.

33 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 380; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2: 417 (h.no: 2467).

ker" olduğunu, zira Tâvus'un İbn Ömer'i ellerini kaldırırken gördüğü bir başka rivâyetin de bulunduğunu söylemiştir.³⁴ Aynî, İbn Ömer'in Tâvus'un rivâyet ettiği şekilde ellerini kaldırmasının *neshe* hükmetmeden önce olduğunu, *neshe* hükmettiğinde ise bunu terk ettiğini ve Mücâhid'in sadece ilk tekbirde ellerini kaldırdığını ifade eden rivâyeti doğrultusunda hareket ettiğini açıklamıştır.³⁵

3. Hanefîlerden farklı görüşte olanların delil olarak getirdiği, Ebû Humeyd es-Sâidî hadisini³⁶ müellif, Ebû Dâvûd'un bunu birkaç farklı târîkle verdiğini zikrederek değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Aynî'nin belirttiğine göre bunların ilki Ahmed b. Hanbel'den gelen rivâyettir ki, onda rükû sırasında ellerin kaldırılması bahsi yoktur. İçinde söz konusu ibarenin olduğu (rükû sırasında ellerin kaldırılması) hadisin senedinde Abdulhamid b. Ca'fer vardır ki, o da Aynî'ye göre *zayıftır*. 'Hadisi sebebiyle cerh edilmiş biriyle muhâlif görüştekiler nasıl ihticâc eder?' sorusuna, muhâlif görüşte olanların, 'Mezkûr şahıs Müslim'in ricâlindedir' diye cevap verdiklerini belirten şârih, Müslim'in ricâlinden olmasının başkaları nazarında zayıf olmaması anlamına gelmeyeceğini ifade ederek bu cevabı eleştirmiştir.

Aynî hadisin başka bir cihetle daha illetli olduğunu söylemiştir. Senede bakıldığında Muhammed b. Amr b. Atâ'nın bu hadisi Ebû Humeyd'den rivâyet ettiğini; hâlbuki Muhammed b. Amr'ın söz konusu hadisi Ebû Humeyd'den duymadığını zikreden şârih, bu sebeple İbn Hazm'ın, Abdulhamid b. Ca'fer'in Muhammed b. Amr b. Atâ'dan yaptığı rivâyetlerde *vehm* olduğunu söylediğini nakletmiştir. Hanefîlerin aksine görüş belirtenler Beyhakî'nin *Ma'rife*'de, Buhârî'nin *Târih*'de Muhammed b. Amr'ın Ebû Humeyd'den semâ'ı olduğuna hükmettiğini³⁷ naklettiğini yöleseler de, Aynî onun Ebû Humeyd'den semâ'ı bulunmadığını ifade eden Şa'bî'nin (ö. 104/722) bu alanda yetkin bir âlim olduğunu dile getirerek bunu kabul etmemiştir.

Muhâlif görüştekiler İbn Mâce'de yer alan Ebû Hureyre'nin "Rasulullah'ı (s.a.v) namaza başlarken, rükû yaparken ve secde ederken ellerini omuzlarına kadar kaldırırken gördüm"³⁸ hadisine dayanmışlarsa bu hadis İsmail b. Ayyâş'ın Sâlih b. Keysân'dan yaptığı rivâyet ile gelmiştir. Şârih burada "On-

34 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 380; Abdürrezzâk, *Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî (Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983), 2: 69 (h.no: 2525).

35 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 380-381; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 226; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 2: 300; Cessâs, *Şerhu Muhtasarı't-Tahâvî*, 1: 605.

36 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 381; Ebû Dâvûd, "Salât", 116 (h.no: 730); İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 15 (h.no: 861); Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 223 (h.no: 1341); Beyhakî, *Sünen*, 2: 105 (h.no: 2517).

37 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 381. Ayrıca bkz. Buhârî, *Kitâbü't-târîhu'l-kebir*, thk. Hâşim en-Nedvî (Haydarabad: Dâiratü'l-ma'rifî'l-Osmaniyye, (t.y)), 1: 189 (577. madde).

38 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 381; İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 15 (h.no: 860).

lar İsmail'i Şamlıların dışındakilerden yaptığı rivâyetlerde hüccet kabul etmezler.³⁹Kendileri aleyhine buna benzer bir şeyle delil getirilse kabul etmeyecekleri bir şeyle nasıl ihticâc ediyorlar?" diye sormuş ve İsmail hakkında Nesâî'nin (ö.303/915) "Zayıftır", İbn Hibban'ın (ö.354/965)"Hadisinde çok hatası vardır, kendisiyle ihticâc edilme sınırından çıkmıştır" ve İbn Huzeyme'nin (ö.311/924)"Kendisiyle ihticâc edilmez" dediklerini aktarmıştır.⁴⁰

4. Hanefîlerin karşısındaki grup Vâil b. Hucr'un şu hadisine dayanmıştır: "Rasulullah'ı (s.a.v) namaz için tekbir getirdiğinde, rükû'a gittiğinde ve rükûdan başını kaldırdığında ellerini kulaklarına kadar kaldırırken gördüm."⁴¹Aynî, Hanefîlerin buna karşı İbrahim en-Nehâî'nin Abdullah b. Mes'ud'dan yaptığı rivâyeti zikrettiğini ve söz konusu hadiste Abdullah'ın, Hz. Peygamber'in sadece namazın başında ellerini kaldırdığını, sonra bir daha kaldırmadığını naklettiğini bildirmiştir.⁴² Şârih, Abdullah'ın Rasulullah'a (s.a.v) sohbetinin daha eski olduğunu ve onun evine sık girip çıktığını belirtmiş, Vâil b. Hucr'un ise hicretin 9. yılında Medine'de Müslüman olduğunu ifade etmiştir. Böylelikle onların Müslüman olmalarının arasında yirmi iki yıl bulunduğunu dile getirerek *sahâbe kıyaslaması* yapmıştır. Burada İbrahim en-Nehâî'nin(ö.96/714)yaptığı kıyasada değinen müellif, Muğire b. Miksem'in (ö.136/753), İbrahim en-Nehâî'ye Vâil'in hadisini zikrettiğinde onun şu cevabı verdiğini nakletmiştir: "Vâil, Hz. Peygamber'i bunu bir kere yaparken gördüyse, Abdullah bunu yapmadığını elli kere görmüştür."⁴³

5. Muhâlif görüştekiler, Ali b. Ebî Tâlib'in rükû'a giderken ve rükûdan kalkarken ellerini kaldırdığını ifade eden hadisi de delil olarak kullanmışlardır.⁴⁴ Bu rivâyete cevap olarak ise Âsım b. Küleyb'in babasından Ali'nin ilk tekbir dışında ellerini kaldırmadığına dair yaptığı rivâyetler zikredilmiştir.⁴⁵Aynî'ye göre Âsım hadisinin senedi Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Ali'nin bunu Hz. Peygamber'den gördükten sonra terk etmesi, ancak baş-

39 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 381. İsmail b. Ayyâş hakkında tenkit olduğu ve bazı imamlarca Şamlılardan yaptığı rivâyetlerin kabul gördüğü bilgisi için bkz. Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (Riyad: Dâru Tayyibe, 1409), 7: 415; Hâzîmî, *Kitâbü'l-İtibâr fî beyâni'n-nâsîh ve'l-mensûh mine'l-âsâr* (Haydarabad:Dâiratü'l-maârifî'l-Osmaniyye, 1359/1940), 12; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-ma'rife, (t.y)), 1: 241-242; İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2010), 233.

40 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 381.

41 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 381; Ebû Dâvûd, "Salât", 115 (h.no: 728).

42 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 381; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2: 416 (h.no: 2458).

43 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 381; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 226; Cessâs, *Şerhu Muhtasarî't-Tahâvî*, 1: 600; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 2: 303.

44 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 381; Ebû Dâvûd, "Salât", 116 (h.no: 744); Beyhakî, *Sünen*, 2: 108 (h.no: 2522).

45 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 382; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2: 416 (h.no: 2457); Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 225 (h.no: 1353).

langıç tekbiri dışında ellerin kaldırılmasının *neshedildiğinin* sabit olmasıyla mümkündür.⁴⁶

1.1.2. Râvi Cerhi/Ta'dîli⁴⁷

Müellif birbirine zıt görünen bazı hadislerde bazen râvi tenkiti yoluna gitmiştir. Kendi hükmüne dayanak olan hadisin senesinde eleştirilen bir râvi varsa onu nakillerle destekleyerek ta'dîl etmiş, başka şekilde hüküm verenlerin ise dayandığı hadisin senesindeki râviyi yine nakillerle destekleyerek cerh etmiş, böylece hadisin sıhhat derecesini düşürmüştür.⁴⁸Bunun sonucunda biri sahih diğeri zayıf iki rivâyet kalması teâruzun ortadan kalktığı ve hadis tercihinin gerek kalmadığı izlenimini uyandırır da, râvi seçiminin hadislerin sıhhat derecelerine olan etkilerini göz önünde bulundurmamak gerekir. Buna göre hakkında hem cerh hem ta'dîl bulunan bir râvinin hadisi bazılarınca sahih kabul edilirken bazıları tarafından zayıf addedilir ve amel dışı bırakılır. Dolayısıyla râvi tercihi bir anlamda hadis tercihidir. Aynî de hadis tercihinde bunu bir kriter olarak değerlendirmiştir.

Hutbe okunurken namaz kılınması

*Cabir b. Abdillah'tan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Nebi (s.a.v) Cuma günü insanlara hutbe okurken bir adam geldi. (Hz. Peygamber) 'Ey filan namaz kıldın mı?' dedi, (o kimse) 'Hayır' dedi. (Bunun üzerine Hz. Peygamber): 'Kalk iki rekât kıl' buyurdu."*⁴⁹

Aynî rivâyetteki kişinin Süleyk el-Ğatafânî olduğunu belirterek bu kıssanın Müslim'de şu lafızla yer aldığını ifade etmiştir: "Cuma günü Rasulullah (s.a.v) minberde otururken Süleyk el-Ğatafânî geldi. Süleyk namaz kılmadan oturdu. Hz. Peygamber ona 'İki rekâtı kıldın mı?' diye sordu. Süleyk 'Hayır' cevabını verince Hz. Peygamber 'Kalk ve o iki rekâtı kıl' buyurdu".⁵⁰

46 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 382; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 225.

47 **Cerh:** Râviyi adalet ve zabt sıfatlarının birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyerek tenkit etmek. (Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2009), 48.)

Ta'dîl: Bir râvinin adalet ve zabt niteliklerini taşıdığını, sika/güvenilir biri olduğunu belirtme, buna hükmetme. (Aydın, *Hadis İstilahları*, 299.)

48 *Sabah ezanının vaktinden önce okunması* (4: 183), *sabah namazına kâmet getirildiğinde farz dışında namaz kılınmaması* (4: 258), *birinci rekâtta secdeden sonra istirahat oturuşu* (4: 282), *namazda ellerin kaldırılması* (4: 380-381), *inama uyanın Fatiha okuması* (4: 448-449), *namazda selam verme* (4: 598), *şehir dışındakilere Cuma namazının vacip olması* (5: 55), *hutbe okunurken namaz kılınması* (5: 104,106), *korku namazı* (5: 137), *sabah namazında kunut* (5: 240), *secdenin vacip olması* (5: 365) ve *mescidin içinde cenaze namazı* (6: 28,163) ile ilgili hadislerde müellifin râvi cerhi/ta'dîli yaptığı görülmektedir.

49 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 99; Buhârî, "Cum'a", 32 (h.no: 930).

50 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 100; Müslim, "Cum'a", 58 (2: 597). Aynî, Müslim'de geçen hadisi "قَاعِدَ عَلَى الْمَنْبَرِ" şeklinde aktarmıştır. Oysa Müslim'de "قَاعِدَ عَلَى الْمَنْبَرِ" ifadesiyle yer almaktadır. Eldeki nüshada yapılan bir basım hatası değil de Aynî'nin aktarma hatası olduğu ka-

Hadisten çıkarılan hükümler bahsinde ise müellif ilk olarak Nevevî'nin (ö.676/1277) şu sözlerine yer vermiştir: "Bütün bu hadisler Şafiî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye ve muhaddis fakîhlerin mezhebi için net olan delillerdir. Buna göre bir kimse Cuma günü imam hutbe okurken camiye girse iki rekât tahiyetü'l-mescid namazı kılması müstehaptır, bunları kılmadan oturması ise mekruhtur. Yine hutbeyi dinleyebilmesi için namazlarını kısa tutması müstehaptır."⁵¹ Nevevî, Kâdî İyâz'dan (ö.544/1149); Mâlik, Leys, Ebû Hanîfe, Sevrî ve sahâbe ile tâbiûndan selefin çoğunun söz konusu iki rekâtın kılınmayacağına hükmettiğini, bunun, aynı zamanda Ömer, Osman ve Ali'den (r.anhüm) nakledilen görüş olduğunu ve onların, imamı dikkatle dinlemenin emredilmiş olmasını delil olarak aldıklarını⁵² naklettikten sonra açıklamasına şu şekilde devam etmiştir: "Mezkûr şahıslar söz konusu hadisleri, camiye giren kimsenin (Süleyk'in) elbisesiz olması, Hz. Peygamber'in, insanlar onu görsün de ona sadaka versin diye kendisine ayağa kalkmasını emretmesi şeklinde yorumlamışlardır. Ancak bu yorum geçersizdir. Çünkü Hz. Peygamber'in şu açık sözü buna cevap mahiyetindedir: 'Sizden biriniz Cuma günü imam hutbe okurken gelirse iki rekât namaz kılsın ve onları kısa tutsun'.⁵³ Bu, yoruma mahal vermeyen bir hükümdür. Bu lafız kendisine sahih olarak ulaşan hiçbir âlimin buna muhâlefet edeceğini sanmıyorum."⁵⁴ Şârih, Nevevî'den yaptığı bu naklin ardından araya girmiş ve Hanefîlerin mezkûr hadisleri bahsedilen şekilde yorumlamadığını ve onlara iftira atıldığını belirtmiş, aksine onların başka cevaplar verdiğini söylemiştir. Aynî'nin zikrettiğine göre Hanefîlerin verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Birincisi: Hz. Peygamber rivâyette zikredilen kimse namazını bitirene kadar susmuştur. Dârekutnî'nin *Sünen'*inde Enes'ten rivâyet ettiği şu hadis de buna delildir: "Rasulullah (s.a.v) hutbe okurken bir adam mescide girdi. Nebi (s.a.v) ona 'Kalk iki rekât kıl' dedi. O kimse namazını bitirene kadar

---

naatine, başka bir nüsha ile karşılaştırma sonucu varılmıştır. Bkz. Aynî, *Umdetü'l-kârî* (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2001), 7: 332.

51 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101. Ayrıca bkz. Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Ezher: el-Matbaatü'l-Mısıriyye, 1347/1929), 6: 164.

52 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101. Hükümlerine dayanak olan deliller için bkz. el-A'râf, 7/ 204; Buhârî, "Cum'a", 31 (1: 294, h.no: 929), 36 (1: 295, h.no: 934); Müslim, "Cum'a", 10-12 (2: 582-583), 26,27 (2: 587-588); Ebû Dâvûd, "Salât", 227 (s. 136, h.no: 1112); Tirmizî, "Cum'a", 368 (2: 387, h.no: 512); Nesâî, "Cum'a", 739 (2: 277, h.no: 1719-1720), 751 (2: 283-285, h.no: 1736-1740); Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi fevâidi Müslim*, thk. Yahya İsmail (Mansûre: Dârü'l-vefâ, 1419/1998), 3: 278.

53 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101; Müslim, "Cum'a", 57,59 (2: 596-597).

54 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101. Ayrıca bkz. Nevevî, *el-Minhâc*, 6: 164; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmii't-Tirmizî*, tsh. Abdulvehhab Abdullatif (Beyrut: Dârü'l-fikr, (t.y)),3: 33-34.

hutbeyi bıraktı.”⁵⁵ Dârekutnî'nin söz konusu hadis hakkında “Bu hadisi Ubeyd b. Muhammed isnâd etmiştir, onda da *vehm*⁵⁶ vardır”⁵⁷ dediğini aktaran şârih onun, Ebu'l-Mu'temir'den rivâyet ettiği şu hadisi de aldığını; ancak buna da *mürsel* dediğini nakletmiştir: “Nebi (s.a.v) hutbe okurken bir adam geldi. (Hz. Peygamber) ‘Ey filan namaz kıldın mı?’ dedi, (o kimse) ‘Hayır’ dedi. (Bunun üzerine Hz. Peygamber): ‘Kalk ve kıl’ dedi. Sonra o namazını kılana kadar onu bekledi.”⁵⁸ Aynî ise buna cevaben “*Mürsel bizde hüccettir*”⁵⁹ demiş ve İbn Ebî Şeybe'nin kitabına aldığı Muhammed b. Kays'tan rivâyet edilen şu hadisin mürsel hadisi teyit ettiğini belirtmiştir: “Nebi (s.a.v) ona iki rekât kılmasını emrettiğinde o iki rekâtını bitirene kadar hutbeyi bıraktı ve sonra hutbeye döndü.”⁶⁰

İkincisi: Bu olay Hz. Peygamber hutbeye başlamadan önceydi. Nitekim Nesâî, ilgili hadisi *Sünen*'inde “Hutbeden Önce Namaz Bâbı” başlığı altında zikretmiştir.⁶¹

Üçüncüsü: Bu olay namazda konuşma neshedilmeden önceydi. Namazda konuşma neshedilince⁶² hutbede de *neshedildi*. Çünkü hutbe, Cuma namazının yarısı veya onun şartıdır. Tahâvî'nin, Rasulullah'dan (s.a.v) nakledilen, Cuma günü imam hutbe okurken bir kimsenin arkasına “sus” dese, boş iş yapmış olacağı hakkındaki rivâyetlerin tevâtür seviyesine ulaştığı sözüne atıfta bulunan müellif,⁶³ imam hutbe okurken bir adamın arkasına “sus” demesinin boş iş olmasına *kıyasla*, imamın adama “kalk ve kıl” demesinin de aynı şekilde boş iş olduğunu ifade etmiştir. Aynî'ye göre bununla Rasulullah'nın (s.a.v) tahiyetü'l-mescid namazını kılmayı emretmesinin nehyden önce olduğu sabit olmuştur. Bu konuda İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö.124/742), “İmamın minbere çıkması namazı keser, konuşması ise konuşmayı keser” dediğini,⁶⁴ Sa'lebe b. Ebî Mâlik'in ise, Ömer'in (r.a) hutbe için

55 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101; Dârekutnî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Riyâd: Müessesetü'r-risâle, 1424/2004), 2: 327-328 (h.no: 1618).

56 *Vehm*: Râvinin hadisi hep zanla, bazen böyle, bazen şöyle olarak tereddütlü rivâyet etmesi. (Aydınlı, *Hadis İstılahları*, 329.)

57 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101; Dârekutnî, *Sünen*, 2: 328; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 23.

58 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101; Dârekutnî, *Sünen*, 2: 328 (h.no: 1619).

59 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101; Serahsî, *Usûl*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1414/1993), 1: 360.

60 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2: 553 (h.no: 5203).

61 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101; Nesâî, “Cum'a”, 737 (2: 276, h.no: 1716-1717).

62 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101; Tirmizî, “Salât”, 297 (2: 256, h.no: 405); Nesâî, “Sehv”, 101-102 (1: 298, h.no: 562-563).

63 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 101-102; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 367.

64 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 102; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 72 (h.no: 5217); Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, 3: 278. Aynı doğrultuda açıklamalar için ayrıca bkz. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Mebûsât*, tsh. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1990), 1: 319; Serahsî, *Mebûsât* (İstanbul: Gümüşev Yay., 2008), 2: 43-44.

minbere çıktığında kendilerinin sustuğunu⁶⁵ belirttiğini aktaran şârih, Kâdî İyâz'ın Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın hutbe sırasında namazı yasakladıklarını naklettiğini dile getirmiştir.⁶⁶

Aynî, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin (ö.543/1148), hutbe sırasında namaz kılmanın üç yönden haram olduğunu söylediğini nakletmiş ve bunları şöyle maddelendirmiştir: **Birincisi:** Allah Teâlâ'nın "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun!" (el-A'râf, 7/ 204) ayetine göre imam hutbeye başlamışken bir kimse mescide girip farz olmayan bir şeyle meşgul olmak suretiyle bu farzı nasıl terk eder? **İkincisi:** Hz. Peygamber'in "Arkadaşına 'sus' dersin boş iş yapmış olursun"⁶⁷ dediği sahihtir. Normalde emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i anî'l-münker asıl, farz ve rükün oldukları hâlde hutbe sırasında haram oluyorlar. Öyleyse nafîle namaz kılmak, haram olma konusunda daha önceliklidir. **Üçüncüsü:** Bir kimse imam namazdayken mescide girse (iki rekât tahiyetü'l-mescid namazını) kılmaz. Hutbe de namaz gibidir. O hâlde namazda haram olan söz ve amel, hutbede de haramdır.⁶⁸

Müellif, *sahâbe ve tâbiûndan* da imam hutbe okurken içeri girenin namaz kılmasını yasakladıklarına dair rivâyetler olduğunu belirtmiş ve bu kimselerin isimlerini saymıştır. Sahâbeden söz konusu rivâyetleri yapanların Ukbe b. Âmir, Sa'lebe b. Ebî Mâlik, Abdullah b. Safvân, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas olduğunu, tâbiûndan ise Şa'bî, Zührî, Alkame, Ebû Kılâbe ve Mücâhid'in bu meyanda rivâyetlerinin olduğunu belirten şârih, hepsine ait rivâyetleri sıralamıştır. Hemen akabinde ise bu sahâbe ve tâbiûnun büyüklerinin hiçbirinin Süleyk hadisinde geçtiği şekilde amel etmediklerini, eğer Hz. Peygamber'in bununla amel ettiğini bilselerdi bunu terk etmeyeceklerini ifade etmiştir.⁶⁹

Şârih sahâbe rivâyetlerini sıralarken ilk olarak Tahâvî'nin kitabında yer alan Ukbe b. Âmir'in 'İmam minberde iken namaz kılmak günahtır'⁷⁰sözüne yer vermiştir. Akabinde Ukbe'nin rivâyetinde Abdullah b. Lehîa'nın yer aldığını ve onun hakkında tenkit olduğunu ileri sürenlere Aynî, Ahmed b. Hanbel'in onun sika olduğunu söylediğini⁷¹ belirterek *râvi ta'dili* yapmıştır.⁷²

65 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 102; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 72 (h.no: 5216).

66 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 102; Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, 3: 278.

67 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 102; Buhârî, "Cum'a", 36 (1: 295, h.no: 934); Müslim, "Cum'a", 11,12 (2: 583); Ebû Dâvûd, "Salât", 227 (s. 136, h.no: 1112); Tirmizî, "Cum'a", 368 (2: 387, h.no: 512); Nesâî, "Cum'a", 751 (2: 284-285, h.no: 1738-1740); Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 367 (h.no: 2157-2159).

68 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 102. Ayrıca bkz. İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî bi şerhi Sahîhi't-Tirmizî* (Beirut-Lübnan: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, (t.y)), 2: 299-300.

69 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 104-105.

70 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 104; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 370 (h.no: 2173).

71 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 104. Ayrıca bkz. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 477,478.

72 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 104.

Rasulullah'ın (s.a.v) "Sizden birisi mescide girdiği zaman oturmadan önce iki rekât namaz kılsın"⁷³ hadisinin genel bir ifade olduğu ve Cuma günü imam hutbe okurken veya başka herhangi bir zaman fark etmeyip bütün mescide girenleri içine aldığı şeklinde itiraz eden kimseye Aynî, bunun mutlak bir hüküm olmayıp namaz kılınması helal olan vakitlerde mescide girenler için olduğunu ifade etmiştir. Ona göre güneş doğduğunda, battığında veya tam tepedeyken mescide giren kimsenin, bu vakitlerde yasak olması sebebiyle namaz kılınmamasına *kıyasla*, Cuma günü imam hutbe okurken mescide giren kimse de susmanın vacip olması sebebiyle namaz kılamaz. Çünkü o anda namaz kılmak susmayı bozar.⁷⁴

Bazı kimseler, hiçbir sahâbînin mescide girince iki rekât namaz kılınması emrine muhalefetinin sâbit olmadığını öne sürmüş ve Tirmizî şârihinden, imam hutbe okurken namaz kılmanın yasak olduğunu içeren tüm nakillerin zaten mescidde olanlara hamledileceğini, çünkü bu nakillerin hiçbirinde açıkça tahiyetü'l-mescidin yasaklandığının belirtilmediğini⁷⁵ naklederek söz konusu yasaklamaya itiraz etmiştir. Şârih ise buna sinirlenerek kendisinin daha önce Ukbe b. Âmir'in, imam minberde iken namaz kılmanın günah olduğu⁷⁶ sözünü zikrettiğini hatırlatmıştır. Devamında bu kimsenin nasıl olup da hiçbir sahâbînin 'iki rekât kılma emrine' muhâlefetinin sâbit olmadığını iddia ettiğini sorgulamış ve ona hangi muhalefetin imam minberdeyken namazın günah olduğunu söylemekten daha kuvvetli olabileceğini sormuştur. Yine Tirmizî şârihinin bu nakillerin hiçbirinde açıkça tahiyetü'l-mescidin yasaklandığının belirtilmediğini öne sürmesini eleştirmiş ve ona Ukbe'nin, söz konusu vakitte namaz kılmayı kerih gördüğünü veya namaz kılmadığını söylemesinin bile açık bir yasak olacağını, dahası onun bu fiile 'günah' dediğini hatırlatmış, böylelikle bu yasağa tahiyetü'l-mescidin de dâhil olduğunu beyan etmiştir. Bunu günah olarak belirtmesinin bu vakitte emrolunan susmayı bozması sebebiyle olduğunu belirten müellif gerçekte, günah ibaresinin kayıtsız şartsız kullanılmasının mübalağa için olduğunu sözlerine eklemiştir.⁷⁷

Ukbe'nin mezkûr rivâyetinin sıhhat derecesini düşürmesi umuduyla rivâyetin senedinde Abdullah b. Lehîa'nın olduğuna dikkat çeken kimseye Aynî, Ahmed b. Hanbel'den, hadislerinin çokluğu, zabtı ve itkânı yönüyle Mısır'da İbn Lehîa gibisinin olmadığı⁷⁸ yönündeki sözlerini aktarmış ve

73 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 105; Müslim, "Müsâfirîn", 69-70 (1: 495); Tirmizî, "Salât", 235 (2: 129, h.no: 316).

74 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 105.

75 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 106. Ayrıca bkz. Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 3: 34.

76 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 106; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 370 (h.no: 2173).

77 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 106.

78 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 106; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 477.

Ahmed'in ondan hadis rivâyetinin çok olduğunu dile getirmiştir⁷⁹. Yine Abdullah b. Lehîa için İbn Vehb'in 'sâdik ve salah ehli, düzgün olan kişi', Ahmed b. Sâlih'in ise 'sahîhu'l-kitâb⁸⁰ ve ilim tâlibi' dediğini nakletmiştir.⁸¹

1.1.3. Nesih

Aynî birbiriyle çelişen bazı rivâyetlerde bazen sahâbînün ifadesi, bazen hangi hadisin sonradan vârid olduğu, bazen de bir râvinin kendi rivâyetine muhâlif davranması gibi gerekçelerle⁸² *neshe* hükmetmiştir.⁸³

Sabah Namazında Kunut

*Enes'ten rivâyet edildiğine göre o şöyle söylemiştir: "Kunut akşam ve sabah namazındaydı."*⁸⁴

Aynî öncelikle Şafîî'nin mezkûr hadis ve Ebû Dâvûd'da yer alan Berâ'nın, "Nebi (s.a.v) sabah namazında kunut okurdu. İbn Muâz 've akşam namazında' diye ekledi"⁸⁵ hadisi ile ihticâc ederek kunutun sabah namazında olduğu görüşünü benimsediğini ifade etmiştir. Ardından Müslim, Tirmizî ve Nesâî'nin de iki namazı da içeren hadisi aldıklarını⁸⁶ zikreden şârih, Şafîî'nin, Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde yer alan Ebû Ca'fer er-Râzî'nin Rabî'den, onun da Enes'ten rivâyet ettiği "Rasulullah (s.a.v) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında kunut okumaya devam etti"⁸⁷ hadisiyle de ihticâc ettiğini dile getirmiştir. Ne var ki Aynî'nin belirttiğine göre İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201) *el-İlelü'l-mütenâhiye* adlı eserinde bu hadisin sahih olmadığına hükmetmiştir.⁸⁸ Akabinde müellif, Ebû Ca'fer er-Râzî'nin isminin İsa b. Mâhân olduğunu belirtmiş ve onun hakkında İbnü'l-Medî'nin

79 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 106.

80 **Sahîhu'l-kitâb**: Kendi hadis kitabını her türlü tahrifattan koruyan, kitabından rivâyet ettiğinde hataya düşmeyen râvi. (Aydın, *Hadis İstihlâhları*, 271.)

81 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 106; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 2: 477.

82 Neshi tanıma yolları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar*, 210-215.

83 *Sabah namazını kılarken güneş doğarsa namazın tamamlanması* (4: 69), *kâmetin tek okunması* (4: 155), *bir farz namazın iki kere kılınması* (4: 333), *namazda ellerin kaldırılması* (4: 380-382), *hutbe okunurken namaz kılınması* (5: 101), *binek üzerinde vitir* (5: 229, 405), *sabah namazında kunut* (5: 239-240), *mescidin içinde cenaze namazı* (6: 28,162) ve *cenaze geçerken ayağa kalkmak* (6: 148) ile ilgili hadislerde müellif yine başka birtakım sebeplerin yanında *neshin* de söz konusu hadislerle amel edilmeme gerekçesi olduğunu açıklamıştır.

84 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 238; Buhârî, "Vitr", 7 (1: 316, h.no: 1004).

85 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 238; Ebû Dâvûd, "Vitr", 10 (h.no: 1441); Abdürrezzâk, *Musannef*, 3: 113 (h.no: 4975); Beyhakî, *Sünen*, 2: 283 (h.no: 3091).

86 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 238; Müslim, "Mesâcid", 305-306 (1: 470); Tirmizî, "Salât", 294 (2: 251, h.no: 401); Nesâî, "Salât", 147 (1: 339, h.no: 667).

87 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 238; Abdürrezzâk, *Musannef*, 3: 110 (h.no: 4964); Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 244 (h.no: 1458); Beyhakî, *Sünen*, 2: 287 (h.no: 3104-3105).

88 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 238. Ayrıca bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, thk. Halil el-Mîs (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1403/1983), 1: 441.

(ö.234/848) “O karıştırırdı”, Yahya b. Main’in (ö.233/848) “O hata yapardı”, Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) “Hadiste kuvvetli değildir”, Ebû Zür’a’nın (ö.264/878) “Çok vehme düşerdi” ve İbn Hibbân’ın “Meşhur râvilerden münker rivâyet yaparak teferrüd ederdi” sözlerini nakletmiştir.⁸⁹ Bu nakillerin kaynakları tespit edilirken göze çarpan bir husus neticesinde Aynî’yi objektif değerlendirebilmek adına eleştirel mahiyette şunları zikretmek yerinde olacaktır: Aynî’nin Ebû Ca’fer hakkında yapılan tenkitleri İbnü’l-Cevzî’den aynen naklettiği, oysa *Mizân*’da Ebu Ca’fer hakkında İbnü’l-Medînî’nin “Sikadır, ancak karıştırırdı”, başka bir defa da “Hadisi yazılır, ancak karıştırırdı” ifadelerinin yer aldığı görülmüştür.⁹⁰ Aynî’nin bunları değerlendirmeden, İbnü’l-Medînî’den Ebû Ca’fer’in sika olduğunu belirten ifadeleri almayıp sadece karıştırdığını belirten ifadeyi alması suretiyle onun sözünün bir kısmını alıp bir kısmını bırakmış olması,⁹¹ başkalarını ne kadar eleştirse de kendisinin de aynı yanlışı yapabildiğini göstermiştir. Bunun dışında Ebû Ca’fer hakkında İbn Maîn ‘Sikadır’, Ebû Hâtim de ‘Sika ve sadûktur’⁹² dediği hâlde Aynî’nin bunları da zikretmediği dikkat çekmiştir.

Ebû Ca’fer’in tenkitine devam eden Aynî, söz konusu hadisi Tahâvî’nin *Şerhu meâni’l-âsâr*’da rivâyet ettiğini ve Ebû Ca’fer hakkında cerh ve ta’dil yönünden bir şey demediğini zikretmiş, onun yalnızca Ebû Ca’fer’in, Enes’ten rivâyet edilen “Hz. Peygamber Arap kabilelerinden birine beddua ederek bir ay kunut okudu, sonra bunu terketti”⁹³ hadisine muhalefet ettiğini söylemekle yetindiğini belirtmiştir.⁹⁴

Aynî, İbnü’l-Cevzî’nin *Tahkik* adlı kitabından ise Şâfiî mezhebinin dayandığı hadislerin dört kısım olduğunu nakletmiştir: **Birincisi:** ‘Rasulullah (s.a.v) kunut okudu’ şeklinde mutlak olanlardır. Bunda zaten tartışma yoktur, çünkü onun kunut okuduğu sabittir. **İkincisi:** Sabah namazında kunut okuduğu beyan edilmiş olanlardır. Bu hadisler bizim delillerimizle sabah namazında kunutu bir ay yaptığına hamledilir. **Üçüncüsü:** Berâ’ b. Âzib’den rivâyet edilen hadistir. Ahmed b. Hanbel bu hadis dışında Hz. Peygamber’den akşam namazında kunut okuduğuna dair bir şeyin rivâyet edilmediğini söylemiştir. **Dördüncüsü:** Abdurrezzak’ın *Musannef*’inde yer alan hadis gibi kendi delilleri konusunda sarîh olanlardır’.⁹⁵ Akabinde şârih

89 Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 5: 238-239. Ayrıca bkz. İbnü’l-Cevzî, *et-Tahkik fi ehâdîsi’l-hilâf*, thk. Abdülhamid Muhammed (Beyrut-Lübnan: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1415/1994), 1: 464. Ayrıca bkz. Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 3: 319-320.

90 Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 3: 319-320.

91 Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 5: 238-239.

92 Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 3: 319-320.

93 Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 5: 239; Tahâvî, *Şerhu Me’âni’l-âsâr*, 1: 245 (h.no: 1463); Beyhakî, *Sünen*, 2: 286 (h.no: 3102).

94 Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 5: 238; Tahâvî, *Şerhu Me’âni’l-âsâr*, 1: 248.

95 Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 5: 239; İbnü’l-Cevzî, *et-Tahkik*, 1: 462.

Şâfiîler'in akşam namazında kunutu gerekli görmedikleri hâlde, hadisin bir kısmıyla amel edip bir kısmını terk etmek sûretiyle bu hadisi nasıl delil olarak aldıklarını sorgulamış ve bunun zorlama olduğunu söyleyerek onları eleştirmiştir.⁹⁶

Tahâvî'nin İbn Mes'ud'dan yaptığı "Rasulullah (s.a.v) bir ay boyunca Usayye ve Zekvân'a beddua ederek kunut okudu. Beddua ettiği şey onların başına gelince kunut okumayı bıraktı. (Alkame dedi ki) İbn Mes'ud namazında kunut okumazdı" rivâyetini aktaran müellif, peşinden onun açıklamalarına da yer vermiştir.⁹⁷ Buna göre; İbn Mes'ud, Abdullah b. Ömer ve Abdurrahman b. Ebî Bekr, Rasulullah'ın (s.a.v) kunutu beddua amacıyla okuduğunu, bedduası yerine gelince onu bıraktığını ve bu şekilde kunutun *mensûh* olduğunu bildirmişler ve kendileri de Hz. Peygamber'den sonra kunut okumamışlardır. Onlar, Allah Teâlâ'nın Rasulullah'a "Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder." (Âl-i İmrân 3/128) ayetini indirerek kunutu *nesh ettiğini* bize bildirmişlerdir.⁹⁸

Aynî, Ebû Hureyre'nin Rasulullah'ın (s.a.v) vefatından sonra da sabah namazında kunuta devam ettiğinin sâbit olduğunu⁹⁹ söyleyen kimsenin, söz konusu ayetin nüzulünden haberinin olmama ihtimalinden bahsetmiş ve kendi bildiği şekilde amel etmiş olabileceğini söylemiştir. Bu fikrine delil olarak da Abdullah b. Ömer ve Abdurrahman b. Ebî Bekir'in mezkûr ayetin nâzil olduğunu ve bunun Hz. Peygamber'in yaptığını nesh ettiğini öğrendiklerinde kunutu terk etmelerini göstermiştir.¹⁰⁰

Şârih, Taberânî'nin(ö. 360/971) *el-Mu'cemu'l-kebir*'inden Bişr b. Harb'e nispet edilen şu rivâyeti nakletmiştir: "İbn Ömer'i şunu derken işittim: 'Kıraati yapan kimse sureyi bitirdiği zaman cemaatin kunutu okumak için ayakta durmasına ne dersin? Bu bid'attir, Rasulullah (s.a.v) bunu yapmazdı'".¹⁰¹ Beyhakî'nin de (ö.458/1066) bunu rivâyet ettiğini ve Bişr b. Harb'in *zayıf* olduğuna hükmettiğini¹⁰² aktaran müellif buna cevaben Eyyûb es-

96 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 239. Ayrıca bkz. Serahsî, *Mebûât*, 1: 297.

97 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 239; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 245 (h.no: 1466).

98 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 239-240; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 245-246. Nesih olduğu hakkında ayrıca bkz. Serahsî, *Mebûât*, 1: 297.

99 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 240; Müslim, "Mesâcid", 296 (1: 468); Beyhakî, *Sünen*, 2: 282 (h.no: 3089).

100 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 240; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 246.

101 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 240; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* (Riyâd: Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreysî, (t.y)), 13: 291 (h.no: 14065).

102 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 240; Beyhakî, *Sünen*, 2: 302 (h.no: 3158).

Sahtiyânî'nin (ö.131/749), Bişr'in *sika* olduğunu söylediğini ve Yahyâ b. Adiyî'nin (ö.364/975) onu *temşiye ettiğini*¹⁰³ belirtmiştir.¹⁰⁴

1.2. Mantık Yürütme-Kıyas Yapma

Şârih bazen bir hadisi açıklarken mantık yürütmüş ve daha açık olan başka bir hükümle kıyaslayarak hadisi hükme bağlamıştır.¹⁰⁵

Yedi Kemik Üzerine Secde

*İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre "Nebi (s.a.v) yedi kemik üzerine secde etmekle ve saçını, elbisesini toplamamakla emrolundu: Alın, eller, dizler ve ayaklar."*¹⁰⁶

Şârih, burun üzerine secdenin diğerleri gibi farz olup olmadığı konusunda ihtilaf olduğunu belirttikten sonra Şafîî ve Mâlik'in görüşünün burun olmadan yalnızca alın üzerine secde etmenin kişiye yeteceği, yine de müstehab olanın secde de alın ile birlikte burnun da yere değmesi olduğunu¹⁰⁷ belirtmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre ise alın olmadan yalnızca burun üzerine secde etmenin kişiye yeteceğini ve bir kimsenin alın veya burundan hangisini isterse onunla yetinebileceğini zikreden Aynî, bunun aynı zamanda mezhebinin sahih görüşü olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸ Müellif secde de emrolunun yüzün bir kısmını yere koymak olduğunu; çünkü hepsini koymanın mümkün olmadığını ifade etmiş, burnun da yüzün bir kısmı olduğunu belirtmiştir. Secde ederken yüzün bir kısmı olması sebebiyle alın üzerine secde yapmakla yetinmenin tartışmasız caiz olmasına kıyasla Aynî, yine yüzün bir kısmı olması sebebiyle burun üzerine secde yapmakla yetinmenin de caiz olduğu hükmüne varmış; ancak bunun sünnete muhalefet olması sebebiyle mekruh olduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁹

Burada mezkûr hadiste yer alan 'alın üzerine secde yapmakla emrolunma' meselesine Hanefîlerin yaklaşımı dikkat çekicidir. Zirâ onlar alın olmadan yalnızca burun üzerine secde etmenin de yeterli olduğu hükmüne varmışlardır. Bu noktada Aynî *kıyas yapmak suretiyle* meseleyi açıklığa kavuş-

103 **Temşiye:** Râvinin, rivâyet ettiği hadisi alınabilecek biri olduğunu söylemek, buna hükmetmek. (Aydın, *Hadis İstihlaları*, 316.)

104 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 240; Zehebî, *Mîzân*, 1: 314.

105 *Birinci rekâtta secdeden sonra istirahat oturuşu* (4: 281), *bir farz namazın iki kere kılınması* (4: 334), *namazda Kur'an'da ve hadislerde vârid olmayan zikirlerle dua etmek* (4: 415), *imama uyanın 'amin'i açıktan demesi* (4: 504-505), *'Allahümme rabbenâ leke'l-hamd'ın fazileti* (4: 530), *secdeye giderken önce nerenin yere konacağı* (4: 540), *yedi kemik üzerine secde* (4: 556), *hutbenin oturarak okunması* (5: 84), *iki hutbe arasında oturmak* (5: 97), *hutbe okunurken namaz kılınması* (5: 105), *binek üzerinde vitir* (5: 229) ve *gıyâbî cenaze namazı* (6: 30) ile ilgili hadislerde müellifin kıyas yaptığı görülmektedir.

106 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 554; Buhârî, "Ezan", 133 (1: 262, h.no: 809).

107 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 556; Nevevî, *el-Minhâc*, 4: 208.

108 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 556; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 2: 276.

109 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 556; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 2: 278.

turmaya çalışmıştır. Bununla beraber burun üzerine secde ile kifayet etmenin sünnete aykırılığından dolayı mekruh olduğunu dile getirmiştir. Aynî'nin bu söylemi, Hanefîlerin hadise muhalefeti hoş görmediklerini göstermesi bakımından önemlidir.

1.3. Ayetin Hükümünü Önceleme

Müellif bazı hadisleri hükme bağlarken konuyla ilgili ayetin hükümünü öncelemiş ve nassın mutlak ifadesi üzerine ziyade, umumi ifadenin hususleştirilmesi gibi bazı meselelere temas ederek hadisin hükümünü beyan etmiştir.¹¹⁰

İmama Uyanın Fatiha Okuması

*Ubâde b. es-Sâmit'ten rivâyet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur."*¹¹¹

'Hadisten çıkarılan hükümler' bahsinde Aynî, Ebû Hanîfe'nin imama uyan kimsenin namazlarda Kur'an'dan bir şey ve Fatiha okumayacağı¹¹² görüşüne yer vermiştir. Devamında Hanefîlerin dayanaklarını açıklarken "Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun." (el-Müzzemmil, 73/ 20) *ayet-i kerimesini zikredip* burada Allah'ın mutlak olarak Kur'an'dan kolay geleni okumayı emrettiğini ve Fatiha ile sınırlandırmanın mutlak-ı nass üzerine ziyâde olduğunu, bunun da caiz olmadığını beyân etmiştir.¹¹³ İlgili hadiste yer alan 'lâ'nın, tıpkı "Mescide komşu olanların mescid dışında namazları yoktur" hadisindeki gibi namazın geçerli olmadığını değil, faziletinin olmayacağını belirtmek için kullanıldığını îzâh etmiş, böylelikle mezkûr hadisten imama uyanın Fatiha okumaması hâlinde namazının bozulacağı hükmünün çıkmayacağını vurgulamıştır.¹¹⁴

Aynî, Hanefîlerin bu konudaki dayanaklarını şu şekilde serdetmiştir: Dayanaklarından biri Ali'nin (r.a) "İmamın arkasında okuyan fitrat üzere değildir."¹¹⁵sözüdür. Müellife göre o, burada 'İslam'ın şartları' veya 'sünnet üzere değildir' demek istemiştir. Bir diğeri Ali, Sa'd ve Zeyd b. Sâbit'in "Ne gizliden ne açıktan okunan yerlerde imamla birlikte kıraat olmaz."¹¹⁶ görü-

110 *Sabah namazına kâmet getirildiğinde farz dışında namaz kılınmaması* (4: 258), *imama uyanın Fatiha okuması* (4: 450-452), *selam verme* (4: 598), *hutbe okunurken namaz kılınması* (5: 102), *şarkının hükmü* (5: 158)ve *istiskâ* (5: 259) ile ilgili hadislerde müellifin hadisi ayetle birlikte değerlendirildiği görülmektedir.

111 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 445; Buhârî, "Ezan", 95 (1: 247, h.no: 756).

112 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 447. Ayrıca bkz. Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 216.

113 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 447. Ayrıca bkz. Serahsî, *Mebûât*, 1: 35.

114 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 447. Hadisin metni şöyledir: "لا صلاة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب". Kıyas-

ladığı hadisin metni ise şöyledir: "لا صلاة لجار المسجد إلا في المسجد"

115 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 449; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 219 (h.no: 1306).

116 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 450; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 219 (h.no: 1312).

şüdüdür. Başka bir dayanağı ise Tahâvî'nin "Sahâbeden bir grup, imamın arkasında kıraatin terki konusunda icmâ etmişlerdir." sözüdür.¹¹⁷

Bu konu ile ilgili akla takılabilecek bir iki hususa ve Aynî'nin bunlara verdiği cevaplara şu şekilde yer vermek mümkündür:

- *Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Kim Ümmü'l-Kur'an'ı okumadığı bir namaz kılarsa o namazı hudâcdır, o namazı hudâcdır, o namazı hudâcdır, tamam değildir."*¹¹⁸ Bu hadis, Fatiha okumanın rükün olduğuna delildir. Aynî buna cevaben Hanefilerin Fatiha'nın rükün olduğunu kabul etmediğini; çünkü hudâcın manasının 'noksan' olduğunu ve 'namazı eksiktir' anlamına geldiğini belirtmiştir. Onların namazın noksanlığı konusunda diğerleriyle hemfikir olduğunu; ancak noksanlığın zâtında değil vasfında olduğunu belirten müellif, bu sebeple Hanefilerin Fatiha okumanın vacip olduğuna hükmettiğini beyan etmiştir.

- *Ebu's-Sâib şöyle anlatmıştır: "Ey Ebû Hureyre ben bazen imamın arkasında oluyorum" dedim, bunun üzerine Ebû Hureyre kolumdan tuttu ve "Onu içinden oku ey İranlı" dedi.*¹¹⁹ Nevevî, bu rivâyetin imama uyan kimseye Fatiha okumanın vacip olduğunu teyit ettiğini ve manasının 'Fatiha'yı kendi duyabileceği kadar sessiz okumak olduğunu belirtmiştir.¹²⁰ Şârih, bu rivâyetin imama uyan kimseye Fatiha okumanın vacip olduğuna delâlet etmediğini; çünkü imama uyanın Allah Teâlâ'nın "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun!" (el-A'râf, 7/ 204) ayetiyle emrolunduğunu zikretmiştir. Burada 'susma'nın, 'dikkatle dinlemek' anlamında olduğuna değinen müellif, kendi duyacağı kadar sessiz okumanın da dikkatle dinlemeyi bozacağını dile getirmiş ve rivâyetteki kıraatin vücûba delâlet ettiğini kabul etmediklerini belirtmiştir. Aynî, mezhebinden bazılarının ihtiyat sebebiyle bütün namazlarda Fatiha okumayı müstehab gördüklerini, onların bir kısmının bunu açıktan okunmayan namazlarda, diğer bir kısmının ise imamın çokça hata yaptığı durumlarda müstehab gördüklerini beyan etmiştir. Hanefilerin, imamın arkasında kıraatin olmayacağı görüşünü, Rasulullah'ın (s.a.v) "İmam kendisine uyulsun diye imam yapılmıştır"¹²¹ ve sonuna eklediği "O okuduğunda siz susun"¹²²

117 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 450; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 220.

118 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 450-451; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 215 (h.no: 1285).

119 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 451; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 3: 84, (h.no: 3797).

120 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 451-452. Ayrıca bkz. Nevevî, *el-Minhâc*, 4: 109. Nevevî bu açıklamayı, Hz. Peygamber öğle namazı kıldırırken birinin yüksek sesle sûre okuyup onun kafasını karıştırdığı hadisi zikrettikten sonra yapmıştır. Burada Hz. Peygamber'in yadırgadığı şeyin arkasındaki birinin okuması değil, açıktan okuması veya başkalarına duyuracak kadar yüksek sesle okuması olduğunu belirtmiş, kılınan namazın da öğle namazı olduğunda şüphe bulunmadığına göre bu hadisin gizli okunan namazlarda da sûre okunduğunun ispatı olduğunu söylemiştir.

121 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 452; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 3: 5 (h.no: 3447).

122 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 452; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 217 (h.no: 1292).

sözünün teyit ettiğini aktarmış ve bunun, imama uyanın imamın arkasında okumasının gerekmediğine açık bir delil olduğunu belirtmiştir.

Görüldüğü üzere bu meselede Aynî, söz konusu hadise Hanefîlerin bakışını iki adımda yansıtmıştır. Öncelikle hadisin zâhirinden anlaşılan, imama bile uyulsa Fatihâ'sız namaz olmayacağı hükmünü çürütmüştür. Burada yer alan nefiy edatının ise namazın geçerliliği için değil, fazileti için kullanıldığını başka bir hadis ile kıyaslayarak açıklamıştır. Akabinde Hanefîlerin hükümlerine esas olan "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun!" (el-A'râf, 7/ 204) ayeti ve "İmam okuduğunda siz susun" hadisi uyarınca imama uyan kimsenin Fatihâ okumaması gerektiğini beyan etmiştir.

1.4. Sahâbe veya Tâbiûnun Amelinden Hüküm Çıkarma

Şârih bazen başka bir tercih sebebiyle verdiği hükmü güçlendirsin diye destekleyici olarak zikrettiği sahâbe veya tâbiûnun amelini, bazen de başka tercih sebebi olmadığı için tek başına dayanak olarak vermiş ve buna göre hüküm çıkarmıştır.¹²³

Rükûda Dua

*Aişe'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Nebi (s.a.v) rükûlarında ve secdelerinde şöyle derdi: "Allah'ım seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim, Rabbimiz sana hamdederim, Allah'ım beni bağışla."*¹²⁴

Aynî, rükûda ve secdelerde zikrin sünnet olduğunu; ancak ne şekilde yapılacağı konusunda ihtilâf bulunduğunu belirterek Şafîî ve Ahmed b. Hanbel'in namaz kılanın, farz veya nafîle fark etmeyip bütün namazlarında hadislerde geçen dualardan istediğiyle dua edebileceği görüşüne yer vermiştir.¹²⁵ Ebû Hanîfe'nin ise namaz kılanın rükûda en az üç kere "*subhâne rabbiye'l-azîm*"i demesinin ve yine secdelerinde de en az üç kere "*subhâne rabbiye'l-a'lâ*"yı söylemesinin sünnet olduğu görüşünü aktarmıştır.¹²⁶ Aka-

123 Sabah namazına kâmet getirildiğinde farz dışında namaz kılınmaması (4: 258), birinci rekâtta secde-den sonra istirahat oturuşu (4: 281), rükûda dua (4: 528), secdeye giderken önce nerenin yere konacağı (4: 540), namazda kadınların oturuşu (4: 571,573), hutbenin oturarak okunması (5: 84), iki hutbe arasında oturmak (5: 97), hutbe okunurken namaz kılınması (5: 104), vitir namazı (5: 215), sabah namazında kunut (5: 239,240), istiskâ (5: 245), kaç günlük seferde namazın kısaltılacağı (5: 372), namazda şüpheye düşenin durumu (5: 649), cenazenin peşinden yürümek (6: 11) ve ihramlyken ölenin kefenlenmesi (6: 71) ile ilgili hadislerde müellifin sahâbe veya tâbiûnun amelinden hüküm çıkardığı görülmektedir.

124 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 526; Buhârî, "Ezan", 123(1: 257, h.no: 794).

125 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 528; Nevevî, *el-Minhâc*, 4: 200-202.

126 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 528; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 235. Ayrıca bkz. Serahsî, *Mebisût*, 1: 39-40. *Mebisût*'ta bunun delili, Ukbe b. Âmir el-Cühenî'den rivâyet edilen "'Azamet sahibi Rabbinin adını tenzih ile an!' (el-Vâkia 56/96) ayet-i kerimesi inince Rasûlullah (s.a.v) 'Bu emri rükûda yerine getirin'; 'Yüce Rabbinin adını tesbih ve takdis et.' (el-A'lâ 87/1) ayeti inince de 'Bu emri de secdelerde yerine getirin' buyurdu"hadisiyle açıklanmıştır. (Hâkim,

binde müellif bunun sadece farz namazlar için geçerli olduğunu, nafilerde diğer duaların da edilebileceğini, çünkü nafilerin daha geniş olduğunu ifade etmiştir.¹²⁷ Hanefilerin bu hükmünü sahâbe söz ve davranışlarına bağlayan şârih, İbn Mes'ud'un "rükû ve secdelerde üç tesbihat vardır"¹²⁸ sözünü nakletmiştir. Ali'nin (r.a) ise rükûsunda üç defa "subhâne rabbiye'l-azîm", secdelerinde üç defa "subhâne rabbiye'l-a'lâ" dediğini aktarmıştır.¹²⁹

1.5. Kelime Anlamından Hüküm Çıkarma

Şârih bazen hadisin metninde geçen bir kelimenin hangi amaçla kullanılıp ne anlama geldiğini irdelenmiş ve bundan hareketle hüküm istidlâlinde bulunmuştur.¹³⁰ Örneğin Buhârî'nin *Sahîh*'inde namazın bir kısmında imama yetişemeyen kimsenin durumunu içeren hadis "و ما فاتكم فأتوا"¹³¹ lafzıyla yer almış, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel buna binaen namazda kaçırılan kısımların tamamlanması gerektiğini savunmuşlardır. Hanefiler ise "و ما فاتكم فاقضوا"¹³² hadisine dayanmışlar ve buna göre namazda kaçırılan kısımların kaza edilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu bağlamda Aynî diğer hadiste geçen 'tamamlayın' kelimesini kaza etmek olarak açıklamıştır. Çünkü ona göre, kaçırdığı kısımlar sebebiyle namazı eksiktir ve bunların kaza edilmesi suretiyle namaz tamamlanır. Yine o 'kaza'nın kelime anlamını irdelenmiştir. Bu kelimenin söz konusu hadiste fukahânın kullandığı ıstılâhî anlamında olmayıp 'fiil' anlamında kullanıldığını iddia edenlere müellif, 'fiil'in hem eda hem kazayı kapsadığını ayetlerle deliller getirerek açıklamış, 'kaza'nın eda anlamında kullanılmasının mecâzî olduğunu, hakikatin ise mecazdan üstün olduğunu ve bu sebeple 'kaza' kelimesinden hakîkî manasıyla yine kaza anlamının alınması gerektiğini belirtmiştir.¹³³

el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn, thk. Ebû Abdîrrahmân el-Vâdî'î (Kâhire: Dârü'l-Harameyn, 1417/1997), 1: 335 (h.no: 821); Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 235 (h.no: 1413).

127 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 528.

128 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 528; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2: 448 (h.no: 2575).

129 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 528; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2: 451 (h.no: 2588).

130 *Namazın bir kısmında imama yetişemeyenin namazı tamamlaması* (4: 211) ve *cenazenin peşinden yürümek* (6: 11) ile ilgili hadislerde müellifin kelime anlamından hareketle hüküm çıkardığı görülmektedir.

131 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 209; Buhârî, "Ezan", 20 (1: 213).

132 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 211; Abdürrezzâk, *Musannef*, 2: 287 (h.no:3399).

133 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 211. İki kelime arasındaki farktan doğan fikhî sonuçların ayrıntılı bilgisi için bkz. Muhammed Avvâme, *İmamların Fikhî İhtilaflarında Hadislerin Rolü*, trc. Mehmet Hayri Kırbaoğlu (İstanbul: Kayıhan Yay., 2011), 31-33.

1.6. Mevkûf Habere Muhalif Olan Başka Bir Rivâyetten Hüküm Çıkarma

Buhârî bazen kendi verdiği hükmü delillendirmek amacıyla sahâbeden mevkûf rivâyette bulunmuştur. Şayet bu rivâyet Hanefîlerin hükümlerine aykırıysa Aynî kendi hükümlerine dayanak olan rivâyeti zikretmek suretiyle mezkûr haberle amel etmeme sebebini başka bir rivâyetin varlığı ile açıklamıştır.¹³⁴

Secdeye Giderken Önce Hangi Uzun Yere Konacağı

*Nâfi dedi ki: "İbn Ömer dizlerinden önce ellerini yere koyardı."*¹³⁵

Ebû İshâk'ın "Abdullah b. Mes'ud'un ashabı secde için eğildiklerinde ellerinden önce dizlerini koyarlardı" sözünü aktaran Aynî, Ebû Hanîfe'ye göre ellerden önce dizleri koymanın daha evlâ olduğunu ifade etmiştir. Müellif Ebû Hanîfe'den, ellerden önce dizleri, alından önce elleri ve burundan önce alını koymanın namazın âdâbından olduğu, bu uzuvları yere koyarken yere en yakın olanın, kalkarken de göğze en yakın olanın öncelendiğini; buna göre sırasıyla yüz, eller ve dizlerin kaldırılacağı¹³⁶ yönündeki sözlerini nakletmiştir. Burada Aynî'nin Buhârî'de yer alan mevkûf habere muhalif bir rivâyet naklettiği ve Ebû Hanîfe'nin sözleriyle meseleyi açıkladığı görülmektedir.

1.7. Tercih Sebebi Belirtilmeden Dayanak Olarak Zikredilen Hadisler

1.7.1. Tercih Sebebi Belirtmeksizin Başka Bir Hadisten Hüküm Çıkarma

Müellif bazen herhangi bir tercih sebebi belirtmeden *Sahih*'te yer almayan başka bir hadis ile hükmetmiş ve hükmüne dayanak olan hadisi/hadisleri zikrederek görüşünü delillendirmiştir.¹³⁷ Örneğin Buhârî'de geçen "İmam 'amin' dediğinde siz de 'amin' deyin"¹³⁸ hadisinden imamın te'mîni açıktan

134 *Secdeye giderken önce nerenin yere konacağı* (4: 539-540), *namazda kadınların oturuşu* (4: 570), *Cuma vaktinde alışveriş* (5: 63) ve *kabrin üzerine cenaze namazı* (6: 35-36,167-168) ile ilgili hadislerde müellifin mevkûf habere muhalif hüküm verdiği görülmektedir.

135 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 539; Buhârî, "Ezan", 128 (1: 259).

136 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 540; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1: 256; Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, 2: 273.

137 İkinci namazının vakti (4: 47), ezanı duyanın tekrar etmesi (4: 168), Fatihâ'yı bilmeyenin durumu (4: 457-458), imamın 'amin'i açıktan demesi (4: 501-503), selamdan önce dua (4: 594), teşehhüdden sonra dua seçmesi (4: 596), imamın namazdan sonra oturduğu yerde beklemesi (4: 622-623), bayram namazından sonra namaz (5: 176), Sâd suresinde secde (5: 346-347), hizada binek üzerinde namaz kılınması (5: 403), namazların cem'i (5: 420), öğleden önceki namazın rekât sayısı (5: 536-537), kadının mahremsiz yolculuğu (5: 579-580) ve sehiv secdesinin selamdan önce olması (5: 634) ile ilgili hadislerde müellifin tercih sebebi belirtmeksizin başka bir hadisten hüküm çıkardığı görülmektedir.

138 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 499; Buhârî, "Ezan", 111 (1: 254).

yapacağı anlaşılmaktadır. Hâlbuki Aynî, Ebû Hanîfe'nin imamın te'mîni gizli yapacağına hükmettiğini ifade etmiş, hükmüne delil olarak da sahih isnadlı olduğu hâlde Buhârî ve Müslim'in kitaplarına almadıklarını belirttiği şu hadisi zikretmiştir: "Alkame b. Vâil'in babasından rivâyet edildiğine göre 'O, Nebi (s.a.v) ile birlikte namaz kıldı ve "ğayri'l-meğdûbi aleyhim vele'd-dâllîn" e gelince "amin" dedi, bunu derken sesini kıstı."¹³⁹

1.7.2. Sadece Kendi Görüşündekilerin İsmi Verip Geçme

Müellif bazen bir hadisin hükmünü açıklarken hiçbir tercih sebebi belirtmeye ihtiyaç görmemiş ve sadece kendisiyle aynı görüşte olanların ismini verip geçmekle yetinmiştir.¹⁴⁰ Örneğin kunutun rükûdan önce mi sonra mı okunacağı meselesinde Buhârî Hz. Peygamber'in rükûdan sonra okuduğuna dair hadisi zikretmiştir.¹⁴¹ Aynî ise Ebû Hanîfe'nin kunutun rükûdan önce okuduğuna hükmettiğini belirtmiş ve yalnızca onun görüşünde olan Mâlik b. Enes, İshâk b. Râhûye ve Abdullah b. Mübârek'in isimlerini saymakla yetinmiştir.¹⁴²

Sonuç

Bu makalede Hanefîlerin, Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçtiği hâlde amel etmedikleri hadisleri, kendisi de Hanefî olan Aynî'nin Buhârî şerhi *Umdetü'l-kârî*'de nasıl yorumladığı ve mezhebine yöneltilen eleştirilere nasıl cevap verdiği "Kitâbû's-Salât" özelinde incelenmiştir. Ayrıca *Umdetü'l-kârî*'de yer alan hadis ve nakillerin büyük ölçüde kaynaklarına ulaşarak okuyucuya ilgili yerin kaynağını görme fırsatı sağlanmıştır. Yapılan inceleme sonucunda Hanefîlerin söz konusu *sahîh* hadisleri hangi gerekçelerle amel dışı bıraktıkları ve bunlara mukabil kendi görüşlerine dayanak olarak hangi hadisleri aldıkları Aynî'nin açıklamaları doğrultusunda tespit edilmiştir. Bu bağlamda onların amel etmeme sebebini belirtmedikleri birkaç hadis istisna, genel anlamda başka bir hadise dayanarak hüküm verdikleri gözlenmiştir. Böylelikle mezhep görüşlerinde hadislere çok yer vermedikleri yönündeki eleştirilerin aksine Hanefîlerin de hadis ile amel ettiklerinin altı çizilerek söz konusu eleştirileri genelleme olarak hak etmedikleri kanaatine varılmıştır.

Yapılan araştırma sonucu Hanefîlerin *Sahîh*'te yer aldığı hâlde amel etmedikleri hadisleri; kendi dayandıkları hadisler ile söz konusu hadisler arasında teâruz varsa sahâbe mukayesesini, râvi cerhi/ta'dîli ve nesih kriterlerine dayanarak amel dışı bıraktıkları görülmüş; teâruz yoksa mantık yürütme-

139 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 4: 501; Dârekutnî, *Sünen*, 2: 128-129 (h.no: 1270).

140 *Bayram namazını kaçırın kimsenin durumu* (5: 208)ve *rükûdan önce kunut* (5: 233) ile ilgili hadislerde müellifin sadece kendi görüşündekilerin ismini verip geçtiği görülmektedir.

141 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 232; Buhârî, "Vitr", 7 (1: 315-316).

142 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5: 233.

kıyas yapma, ayetin hükmünü önceleme, sahâbe veya tâbiûnun amelinden hüküm çıkarma, kelime anlamından hüküm çıkarma ve mevkûf habere muhalif olan başka bir rivâyetten hüküm çıkarma kriterlerine dayanarak terk ettikleri tespit edilmiştir. Bunların haricinde, tercih sebebi belirtmeksizin başka bir hadisten hüküm çıkarma ve sadece kendi görüşündekilerin ismini verip geçme gibi herhangi bir açıklama yapılmadan da bazı hadislerle amel etmedikleri gözlenmiştir.

Netice itibariyle müellifin dört mezhebin görüşüne de genel olarak yer verdiği, çoğunlukla Hanefî ve Şâfiî kaynaklardan alıntı yaptığı, bazen taassuba varan ifadelerle mezhebini ve mezheb imamını savunduğu, nadir de olsa Ebû Hanîfe'nin aksine görüş bildirdiği görülmüştür. Hadislerin şerhinde ekseriyetle kendinden önceki âlimlerin görüşlerinden istifade ettiği, buna bağlı olarak pek çok kaynaktan yararlandığı ve bu kaynakların bir kısmını zikretmekle beraber bazen hiç isim vermeden başka eserlerden alıntılar yaptığı müşahede edilmiştir. Ayrıca mezhebi lehine deliller sunarken bazen bir cümlenin yarısını alıp yarısını bırakmak gibi başkalarını eleştirdiği bazı şeyleri kendisinin de yapabildiği, mürselin hücciyeti, zayıf hadislerin bir araya gelmesi suretiyle hüküm ifade etmesi ve biri söz diğeri fiil olan iki rivâyetten sözün tercih edilmesi gibi Hanefîlerin hadis tercihinde etkili olan bazı unsurlara yer verdiği, yeri geldikçe farz-vacip ayrımı gibi mezhebindeki kavramsal farklara temas ettiği, ricâl ilmini oldukça iyi bildiği ve sık sık râvi cerhi/ta'dîli yaptığı dikkat çekmiştir.

"Kitâbü's-Salât" kapsamında Hanefîlerin amel etmedikleri hadislerin en yoğun olduğu kısmın Ebvâbu sıfati's-salât bahsi olduğu, Kitâbu'l-Amel fi's-salât bahsinde ise hiçbir hadisin amel dışı kalmadığı tetkik edilmiştir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *Musannef*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983.
- Âbidin, Âdile. "Aynî'nin İkdü'l-Cümân Fî Târîhi Ehli'z-Zemân Adlı Tarihinde Osmanlılara Ait Verilen Malumatın Tetkiki", *Tarih Semineri Dergisi*. İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 1938. 2: 117-134.
- Avvâme, Muhammed. *İmamların Fikhî İhtilaflarında Hadislerin Rolü*. trc. Mehmet Hayri Kırbasoğlu. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011.
- Aydın, Abdullah. *Hadis İstihlaları Sözlüğü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. "Mukaddime" *es-Seyfü'l-mühennemed fî sîrati'l-Meliki'l-Müeyyed* içinde, thk. Fehîm Muhammed Şeltût. Kâhire: Dârü'l-kâtibü'l-Arabî, 1967.
- _____. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1990.
- _____. *Umdetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Sıtkı Cemîl Attâr. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-fikr, 1426/2005.

- _____. *Umdetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2001.
- Begavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. Riyâd: Dâru tayyibe, 1409.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *Sünen*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2003.
- Brockelmann, Carl. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*. trc. Abdulhafîm Neccâr. Kâhire: Dârü'l-maârif bi Mısır, 1974.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhibbuddîn el-Hafîb. Kâhire: el-Matbaatü's-selefiyye, 1400/1980.
- _____. *Kitâbü't-târîhu'l-kebîr*. thk. Hâşim en-Nedvî. Haydarabad: Dâiratü'l-maârifü'l-Usmaniyye, (t.y).
- _____. *Raf'u'l-yedeyn fi's-salât*. Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1996.
- Bursalı Mehmet Tâhir Efendi. *Osmanlı Müellifleri (1299-1915)*. İstanbul: Meral Yayınları, 1972.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd. Riyâd: Müessesetü'r-risâle, 1424/2004.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen*. nşr. Muhammed b. Sâlih er-Râcihî. Riyâd: Beytû'l-efkârî'd-devliyye, (t.y).
- Gaziantep İl Yıllığı 1968*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1969.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn*. thk. Ebû Abdirrahmân el-Vâdî'î. Kâhire: Dârü'l-Harameyn, 1417/1997.
- Hâzimî, Ebû Bekr Zeynüddîn Muhammed b. Mûsâ. *Kitâbü'l-i'tibâr fi beyânî'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âsâr*. Haydarabad: Dâiratü'l-maârifü'l-Usmaniyye, 1359/1940.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *Musannef*. thk. Muhammed Avvâme. Beyrut-Lübnan: Dâru Kurtuba, 2006.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd. Beyrut-Lübnan: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *Ârizatü'l-ahvezî bi şerhi Sahîhi't-Tirmizî*. Beyrut-Lübnan: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, (t.y).
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*. thk. Hafîl el-Mîs. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1403/1983.
- _____. *et-Tahkîk fi ehâdisi'l-hilâf*. thk. Abdulhamîd Muhammed. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1415/1994.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed es-Sâlihî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 1993
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî. *İkmâlü'l-Mu'lim bi fevâidi Müslim*. thk. Yahya İsmail. Mansûre: Dârü'l-vefâ, 1419/1998.
- Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ud. *Bedâiu's-sanâî*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1986.

- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin terâcîmü musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*. Beyrut-Lübnan: Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî, (t.y).
- Koçkuzu, Ali Osman. "Bedreddin Aynî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 271. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Mâlik b. Enes. *el-Müdevenetü'l-kübrâ*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994.
- Marçais, Georges. "Aynî". *İslâm Ansiklopedisi*. 2: 70-72. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1979.
- Meydânî, Abdulganî b. Tâlib. *el-Lübâb fi şerhi'l-kitâb*. Beyrut-Lübnan: el-Mektebetü'l-ilmîyye, (t.y).
- Muhammed Mustafa Ziyâde. *el-Müerrihûn fi Mısr*. Kâhire: Matbaatü'l-cenne, 1954.
- Mübârekfûrî, Ebu'l-ULâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmiî't-Tirmizî*. tsh. Abdulvehhâb Abdullatîf. Beyrut: Dârü'l-fikr, (t.y).
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1412/1991.
- Nesâî, Ebû Abdırrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünen*. thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Yahya b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*. Ezher: el-Matbaatü'l-Mısıryye, 1347/1929.
- Sakallı, Talat. *Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdırrahmân. *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*. Beyrut: Dârü'l-cıl, 1412/1992.
- _____. *et-Tıbru'l-mesbûk fi zeyli's-Sülûk*. thk. Lebîbe İbrahim Mustafa. Kâhire: Dârü'l-kütüb ve'l-vesâiku'l-kavmiyye, 1426/2005.
- Serahsî, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Sehl. *Mebisût*. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008.
- _____. *Usûl*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1414/1993.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celalüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Buğyetü'l-vuât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1979.
- Suyûtî, Hindî, Dehlevî, Bûsirî, Kenkûhî, Nu'mânî. "Misbâhü'z-züccâce alâ Sünen-i İbn Mâce" *Şurûhu Sünen-i İbn Mâce* içinde. Lübnan: Beytü'l-efkârî'd-devliyye, 2007.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasan. *Mebisût*. tsh. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1990.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. Riyâd: Hâlid b. Abdırrahman el-Cüreysî, (t.y).
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Me'âni'l-âsâr*. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünen*. Kâhire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: DİB Yayınları, 1994.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-ma'rife, (t.y).
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 2002.